

1918

Juha Hämäläinen

Saksassa kansallissosialistien 12 vuotta kestäneen valtakauden päätyttyä sosiaalipedagogiikan edustajien piirissä käynnistyi itsekriittinen keskustelu siitä, miten oli mahdollista, että se, mikä tapahtui, oli päässyt tapahtumaan. Kysyttiin, miksi sosiaalipedagogiikassa ei ollut riittävää potentiaalia sen estämiseen.

Vastauksia etsittiin monesta suunnasta. Ennen Hitlerin valtakautta Saksassa kehittyneen sosiaalipedagogiikan epistemologia kyseenalaistettiin, jopa tradition kansallista yhtenäisyyttä korostanut humaani arvopohja saatettiin kiistää ja moittia tradition edustajia poliittisesta sinisilmäisyydestä.

Suomen sisällissota 1918 ei rinnastu Saksan 1933–1945 tapahtumiin, mutta samat jälkiviisaat kysymykset voidaan esittää. Miksi se, mitä tapahtui, saattoi tapahtua ja miksei suomalaisesta sivistysliikkeestä ollut riittäväksi vastavoimaksi? Oliko sivistystyön filosofinen perusta kohdallaan? Olisiko jotain pitänyt tehdä toisin?

Ennen vuotta 1918 Suomessa oli virinnyt monipuolista sivistystyötä. Liik ehdintä oli olennainen osa suomalaisen kansalaisyhteiskunnan muotoutumista. Kyse oli monella tapaa sosiaalipedagogisesta toiminnasta, jossa kiinnitettiin huomiota sivistystyön sosiaalipoliittiseen tehtäväkenttään ja korostettiin kasvatuksen mahdollisuuksia ehkäistä ja lievittää sosiaalista hätää.

Sivistystyön ja kansalaisyhteiskunnan rakentumisen taustalla oli kolme heräämistä: uskonnollinen, kansallinen ja poliittinen. Kukin näistä painoi leimansa yhteiskunnan kehitykseen. Henkisten juurten kesken oli jännitteitä, mutta niillä oli myös yhteisiä tarkoitusperiä, joiden kautta ne kietoutuivat toisiinsa.

Sosiaalipoliittista tehtävää toteuttivat useat autonomian ajalla vaikuttaneet sivistysliikkeet. Liik ehdintä koski laajasti sosiaalisen elämän eri alueita.

Varhainen modernisaatio mursi sääty-yhteiskunnan rakenteita, ja kansalaisilta alettiin edellyttää aikaisempaa laajempaa koulutusta. Osa kodeista jopa menetti kasvatustarpeensa muutoksen pyörteissä, minkä vuoksi lapsia ja nuoria jäi vaille tarvitsemaansa huolenpitoa ja kasvatusta.

Muuttuneisiin sosiaalisiin oloihin koetettiin vastata pedagogisilla toiminnoilla. Kansakoulun opettajien, kättilöiden ja lääkäreiden johtama kotikasvatustoiminta tarjosi lasten vanhemmille luentotilaisuuksia ja kirjallisuutta kotien tukemiseksi kasvatustehtävässä. Kansakoulu- ja lastentarhaliike pyrkivät lisäksi täydentämään kotien antamaa kasvatusta, ja lastenkotitoiminta tähtäsi kotikasvatuksen korvaamiseen siellä, missä siihen oli tarvetta.

Sivistystahto vahvistui paitsi autonomian ajan sivistyneistön myös työväenliikkeen piirissä. Työväestön sivistysmahdollisuuksien parantamisesta tuli tärkeä osa työväestön sosiaalisten olojen parantamiseen tähtäävää ohjelmaa. Pyrkimyksenä oli myös työväestön aktivointi poliittiseen toimintaan. 1910-luvulla Suomeen rantautunut setlementtiliike tarjosi osaltaan työväestölle mahdollisuuksia sivistyshenkiseen osallistumiseen ja itsen kehittämiseen.

Vapaan sivistystyön perusmuodot, kansanopistolaitos ja kansalais- ja työväenopistolaitos, syntyivät 1800-luvun lopulla edistämään kansalaisten sivistysosallisuutta. Sosiaalipoliittinen intressi kuului olennaisesti myös näiden työalojen aatepohjaan. Edellytyksiä luotiin myös nuorison kansalaiskasvatukselle ja yhteiskunnalliselle toimeliaisuudelle.

Autonomian ajalla virisi myös laajaa pedagogista toimintaa erilaisten sosiaalisten ja psykososiaalisten ongelmien ahdingossa elävien erityisryhmien auttamiseksi. Tällaisia olivat esimerkiksi raattiuskasvatustoiminta, vammaisille lapsille ja nuorille suunnattu kasvatuksellinen hoiva ja vankilassa tapahtuva sivistystyö. Näissä oli kyse sosiaalisen hädän pedagogisesta ehkäisemisestä ja lievittämisestä kohdennetusti erilaisten erityisryhmien parissa. Monien sairausryhmien piirissä kehitettiin myös kohdennettua terveystyötä.

Esimerkit osoittavat, että autonomian ajalla syntyi Suomessa monipuolista pedagogista toimintaa, joka koski olennaisesti sosiaalisen hädän lievittämistä ja sosiaalisten olojen parantamista. Miksi tämä monitahoinen sivistystyö ei kyennyt estämään vuoden 1918 verisiä tapahtumia?

Suomen sisällissodan reaalioliittisissa selityksissä huomiota kohdistetaan taustalla vaikuttaneisiin maailmanpoliittisiin tapahtumiin, joiden pyörteisiin Suomi ajautui hajoavan Venäjän keisarikunnan osana. Suurvaltojen välisessä valtataistelussa poliittisille valtatyhjiöille ei ollut sijaa. Sosiaalishistoriallinen selitys puolestaan maalaa sodan taustalle kansalliset yh-

teiskunnalliset epäkohdat, sosiaalisen eriarvoisuuden, köyhyyden ja kansan sosiaalisen jakautumisen, ja idealistisissa selityksissä sota nähdään erityisesti maailmankuvien ja poliittisten ideologioiden törmäyksenä.

Suomalaisen sivistysliikkeen tavoitteena oli vahvistaa kansallista eheyttä. Sivistysosallisuus miellettiin kansallisen yhteenkuuluvuuden ja sosiaalisen osallisuuden osatekijänä ja turvaajana. Sivistystyö kaiken kaikkiaan ymmärrettiin osaksi kansallista sosiaalipoliittista missiota, jonka toteuttaminen ei kuitenkaan sujunut kaikin puolin odotetusti. Aineellinen puute ja epätasa-arvo saivat aikaan katkeruutta kärjistäen poliittista vastakkainasettelua.

Kansalaisten yhteiskunnallisen tietoisuuden syveneminen viritti sosiaaliin tarkoitusperiin tähtäväää pedagogista kansalaistoimintaa. Yhteiskuntatieteellinen tutkimus teki sosiaalisia epäkohtia tunnetuksi ja avasi ymmärrystä niiden mekanismeille. Kehittyvä lehdistö edisti yhteiskunnallista keskustelua epäkohdista ja niiden korjaamiseen tähtäävistä kansalaisliikkeistä. Myös valtiolta osallistui aktiivisesti sivistystoiminnan kehittämiseen.

Vuoden 1918 sota ei merkinnyt autonomian ajalla Suomessa virinneelle sosiaalipedagogisen sivistystyön henkiselle perinnölle samanlaista kuoliniskua kuin natsien valtakausi Saksassa. Valtiollinen itsenäistyminen avasi Suomen historiassa uuden aikakauden antaen vauhtia sosiaalista ja sivistyksellistä yhdistävälle valtiolliselle politiikalle ja kansalaistoiminnalle. Autonomian ajalla kehittynyt sosiaalipedagoginen sivistystoiminta jatkui luontevasti itsenäistymisen jälkeen, vaikka sota oli repinyt perinpohjaisesti tunnon kansakunnan henkisestä yhteenkuuluvuudesta.

Kysymystä siitä, miksi autonomian ajan sivistysliike ei kyennyt ylläpitämään yhteiskuntarauhaa ja estämään sodan puhkeamista, ei ole esitetty suomalaisessa historian tutkimuksessa eikä sodan ympärillä käydyssä kansalaiskeskustelussa. Itsekriittistä keskustelua ei nähtävästi ole tarvittu, koska sosiaalipedagoginen toiminta jatkui, kehittyi ja monipuolistui, vaikka sota jättikin suomalaisen yhteiskunnan myöhempään kehitykseen pitkään jatkuneen syvän epäluottamuksen ja kyräilyn.

Autonomian ajalla muotoutunut sivistysaate kantaa henkisenä perintönä suomalaisen yhteiskunnan poliittisissa rakenteissa. Koko itsenäisyyden ajan sivistystyöhön on liittynyt sosiaalipoliittinen tarkoitus ja se on nähty erottamattomaksi osaksi kansanvaltaista yhteiskuntajärjestystä, sosiaalista oikeudenmukaisuutta ja yhteiskunnallisena osallisuutena toteutuvaa täysipainoista kansalaisuutta.

